

УДК 373.31:159.947.5

© Шищенко В. О., 2016 р.

orcid.org/0000-0002-3872-3840

Шищенко В. О.

**ФОРМУВАННЯ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ПОЗИТИВНОЇ
МОТИВАЦІЇ ДО НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

У статті йдеться про формування надзвичайно важливого складника успішного навчання – мотивації. Мотиваційний компонент навчання розглянуто в структурі навчального процесу в сучасній початковій школі. Здійснено аналіз наукових підходів щодо визначення таких понять, як «мотив», «мотивація», «позитивна мотивація», «навчально-пізнавальна діяльність». Узагальнено погляди дослідників різних галузей науки (філософія, психологія, педагогіка) щодо важливості позитивної мотивації до навчання та пізнавального пошуку саме в період становлення молодшого школяра, який входить в складну систему не лише інтелектуального, а й соціального становлення, залучається до широкого кола невідомих йому раніше взаємин. Визначено пріоритетні напрями роботи сучасного вчителя, спрямовані на формування позитивної мотивації до навчально-пізнавальної діяльності учнів. Розкрито можливості фахових дисциплін, що викладаються майбутнім учителям початкової школи, щодо формування вмінь мотивувати учнів до свідомого й продуктивного засвоєння знань.

Ключові слова: *мотив, мотивація, молодші школярі, початкова школа, навчально-пізнавальна діяльність, вміння, організація, специфіка.*

Шищенко В. А. Формирование у младших школьников позитивной мотивации к учебно-познавательной деятельности. В статье идет речь о формировании чрезвычайно важной составляющей успешной учебы – мотивации. Мотивационный компонент учебы рассмотрен в структуре

учебного процесса в современной начальной школе. Осуществлен анализ научных подходов относительно определения таких понятий, как «мотив», «мотивация», «позитивная мотивация», «учебно-познавательная деятельность». Обобщены взгляды исследователей разных областей науки (философия, психология, педагогика) относительно важности позитивной мотивации к учебе и познавательному поиску именно в период становления младшего школьника, который входит в сложную систему не только интеллектуального, но и социального становления, привлекается к широкому кругу неизвестных ему ранее взаимоотношений. Определены приоритетные направления работы современного учителя, направленные на формирование позитивной мотивации к учебно-познавательной деятельности учеников. Раскрыты возможности профессиональных дисциплин, которые преподаются будущим учителям начальной школы, относительно формирования умений мотивировать учеников к сознательному и продуктивному усвоению знаний.

Ключевые слова: мотив, мотивация, младшие школьники, начальная школа, учебно-познавательная деятельность, умение, организация, специфика.

Shyshenko V. O. Formation of young schoolchildren's positive motivation to educational-cognitive activity. The article deals with the formation of an extremely important component of successful learning – motivation. The motivational component of learning is considered in the structure of the educational process in modern elementary school. The scientific approaches concerning the definition of such concepts as «motive», «motivation», «positive motivation», «educational-cognitive activity» are analyzed. The views of researchers of various scientific branches (philosophy, psychology, pedagogy) on the importance of the positive motivation to learning and to cognitive search in the personal becoming period of younger schoolchildren, which are being involved to the complex system not only of intellectual development, but also social formation; to a wide range of previously unknown for them relations, are generalized. A modern teacher's priority work directions aimed at the formation of the positive motivation to pupils' educational-cognitive activity are determined. The potentialities of the professional disciplines, which are being taught by future elementary school teachers, on the formation of skills to motivate pupils to conscious and productive knowledge assimilation are described.

Keywords: motive, motivation, young schoolchildren, elementary school, educational-cognitive activity, skills, organization, specificity.

Постановка проблеми. Сучасна педагогічна освіта набуває рис інноваційності. Це пов'язано передусім з тим, що вчитель здійснює регуляцію діяльності учня, доки той не буде в змозі робити це самостійно. Учитель організовує навчально-пізнавальну діяльність молодших школярів, тому до провідних функції його роботи належать: мотивація учня, планування, контроль і корекція його діяльності.

Аналіз досвіду вчителів початкової школи доводить, що на сучасному етапі не всі педагоги відчують потребу у змінах щодо організації

навчального процесу, зокрема, відсутня орієнтація на цілісну систему мотивації дитини до навчання, підготовка її до самовдосконалення та самоосвіти. Молодий фахівець відчуває певні труднощі, коли йдеться про організацію ситуації успіху навчально-виховного процесу, диференційований підхід у навчанні молодших школярів, які відрізняються рівнем навченості, та інші аспекти реалізації ідей особистісно орієнтованого впливу на учня. Важко адаптуються вчителі-початківці до роботи в умовах, коли не на декларативному рівні, а в дійсності необхідно реалізувати основні принципи гуманізації навчання, будувати навчально-виховний процес з урахуванням відмінностей в інтелектуальній, емоційно-вольовій сферах учня. Особливо важливо досягти таких ознак навчально-виховного процесу в початкових класах, коли учень вперше оволодіває навчальною діяльністю як провідною, недостатня сформованість якої має віддалені наслідки й позначається не лише на успішності учня, але й особистісному розвитку його в цілому. Тож виникає нагальна потреба спеціальної підготовки сучасного вчителя початкової школи до формування позитивної мотивації до навчання в молодших школярів.

Аналіз актуальних досліджень. Традиційно організація початкової освіти спрямована на формування навчального сумління учнів, а не на формування позитивної навчальної мотивації. Часто студенти під час педагогічної практики стикаються з учнівським колективом, де вже сформоване стійке негативне ставлення до навчання.

Водночас широко відомі теоретичні й практичні напрацювання педагогів і психологів (Г. Балла, В. Бондаровської, Ю. Гільбуха, О. Голломштока, І. Зязюна, Ф. Іващенко, Є. Климова, Г. Костюка, В. Козакова, Т. Кудрявцева, В. Лозової, Ю. Машбиця, Є. Мілеряна, В. Моляко, Н. Ничкало, О. Пехоти, В. Семиченко, С. Сисоєвої, В. Тихонович, Ю. Трофімова, В. Чебишевої, Н. Чепелевої, М. Шкіля, М. Ярмаченка, Т. Яценко та інших), які стосуються формування позитивної навчальної мотивації в молодших школярів, належним чином не освоюються майбутніми педагогами під час професійної підготовки.

Мета статті – розкрити основні підходи до формування позитивної мотивації молодших школярів до навчально-пізнавальної діяльності та визначити шляхи підготовки майбутніх учителів початкових класів до такої роботи.

Виклад основного матеріалу. На основі аналізу філософської, психологічної та педагогічної літератури нами визначено, що формування мотивів навчання в цілому і навчальної мотивації у дітей молодшого шкільного віку зокрема представляється одним з найбільш важливих завдань навчання. З одного боку, для молодших школярів характерний низький рівень пізнавальної мотивації, з другого боку – цей вік є сенси-

тивним для формування її, оскільки тільки в цей період відбувається перебудова та ускладнення емоційно-мотиваційної сфери, зрушення в ієрархії мотивів. У структурі навчальної діяльності виділяють різну кількість складових її елементів, серед яких береться до уваги й мотиваційний аспект.

Учені аналізують компонентний склад і рівні становлення навчальної мотивації (В. Давидов, А. Дусавицький, Н. Костюков, А. Маркова, Н. Морозова, В. Рєпкін, П. Сірбіладзе, Г. Щукіна та ін.), умови і чинники, що впливають на формування і розвиток навчальної мотивації (А. Абдуллаєв, А. Алфьоров, Ю. Бабанський, О. Бодальов, Т. Кулікова та ін.), методичні аспекти формування мотивації як компонента навчальної діяльності (І. Абрамова, Л. Божович, О. Леонтєв, Т. Лях, А. Маркова та ін.).

Відзначимо, що узагальнюючих досліджень, в яких би були систематизовані матеріали щодо підготовки майбутніх педагогів до формування позитивної навчальної мотивації у молодших школярів, недостатньо, хоча проблема діагностики й формування позитивних навчальних мотивів у школярів з позицій вікової і педагогічної психології, методики початкового навчання досить широко представлена в комплексних дослідженнях, методичних і публіцистичних працях.

Складність і багатоаспектність проблеми мотивації обумовлює множинність підходів до розуміння її суті, природи, структури, а також до методів вивчення (Б. Ананьєв, М. Аргайл, В. Асєєв, Дж. Аткинсон, Л. Божович, К. Левін, О. Леонтєв, М. Магомед-Емінов, А. Маслоу, Ж. Нюттен, С. Рубінштейн, З. Фрейд, П. Фресс, В. Чудновський, П. Якобсон та ін.). Підкреслимо, що основним методологічним принципом, що визначає дослідження мотиваційної сфери у вітчизняній психології, є положення про єдність динамічної і змістовно-сислової сторін мотивації. Активна розробка цього питання пов'язана з дослідженням таких проблем, як система відносини людини (В. М'ясищев), співвідношення сенсу і значення (О. Леонтєв), інтеграція спонук і їх смисловий контекст (С. Рубінштейн), спрямованість особи і динаміка поведінки (Л. Божович, В. Чудновський), орієнтування в діяльності (П. Гальперін). У вітчизняній психології мотивація розглядається як складний багаторівневий регулювальник життєдіяльності людини – її поведінки, діяльності. Вищим рівнем цієї регуляції є свідомо-рольовий. У низці досліджень наголошується, що мотиваційна система людини має набагато складнішу будову, ніж простий ряд заданих мотиваційних констант.

Розуміючи мотивацію як джерело активності й одночасно як систему спонук будь-якої діяльності, даний феномен вивчається в різних аспектах, через що трактується авторами по-різному. Дослідники визначають мотивацію як один конкретний мотив, як єдину систему мотивів і як особливу сферу, що включає потреби, мотиви, цілі, інтереси в їх складному переплетенні і взаємодії.

Відомий американський психолог А. Маслоу в 1954 році створив ієрархічну модель мотивації («Мотивація і особистість»), запропонувавши таку класифікацію людських потреб:

– потреби фізіологічні (органічні) – голод, спрага, статевий потяг та ін.

– потреби в безпеці – відчувати себе захищеним, позбутися страху, від агресивності.

– потреби в приналежності й любові – належати до спільності, знаходитися поряд з людьми, бути прийнятим ними.

– потреби поваги (шанування) – компетентність, схвалення, визнання, авторитет, досягнення успіхів.

– пізнавальні потреби – знати, вміти, розуміти, досліджувати.

– естетичні потреби – гармонія, симетрія, порядок, краса.

– потреби в самоактуалізації – реалізація своїх цілей, здібностей, розвиток власної особистості [5].

Трактування «мотиву» співвідносить це поняття або з потребою (Ж. Нютенн, А. Маслоу), або з переживанням цієї потреби і її задоволенням (С. Рубінштейн), або з предметом потреби. Так, в контексті теорії діяльності О. Леонтьєва термін «мотив» вживається не для позначення переживання потреби, а означає те об'єктивне, в чому ця потреба конкретизується в даних умовах і на що зорієнтована діяльність. Зазначимо, що розуміння мотиву як «опредмеченої потреби» визначає його як внутрішній мотив, що входить в структуру самої діяльності [3].

Відповідно до своєї моделі А. Маслоу стверджував, що вищі потреби можуть направляти поведінку індивіда лише в тій мірі, в якій задоволені його нижчі потреби. Що ж стосується найвищого класу здібностей – самоактуалізації, то, за А. Маслоу, самоактуалізація як здатність може бути присутньою в більшості людей, але лише у незначної кількості вона є довершеною.

На основі потреб формуються мотиви – усвідомлені спонукання людини до діяльності або поведінки. Мотиви тісно пов'язані з потребами і навпаки. Їхній зв'язок виявляється в тому, що потреби реалізуються в поведінці й діяльності. Мотивами можуть виступати і потреби, й інтереси, і прагнення, і бажання, і почуття, і думки. Сукупність мотивів поведінки і діяльності розглядається як мотиваційна сфера особистості. У цілому ця сфера є динамічною й змінюється в залежності від багатьох обставин. Проте, ядром мотиваційної сфери, її «стрижнем» виступають відносно стійкі й домінуючі мотиви (саме в них першочергово виявляється спрямованість особистості).

Мотив на відміну від мотивації – це те, що належить самому суб'єкту поведінки, є його стійким особистісним властивістю, зсередини

спонукає до здійснення певних дій. Мотив також можна визначити як поняття, яке в узагальненому вигляді представляє безліч диспозицій. Поняття «мотив» часто співвідносять з терміном «потреба». Мотив є формою прояву потреби людини. Це спонукання до діяльності, відповідь на те, заради чого вона відбувається. Поняття «мотив» вужче від терміна «потреба».

Найбільш широким є поняття мотиваційної сфери, у зміст якого Л. Виготський включає афективну, вольову сфери особистості, переживання задоволення потреби. У психологічному контексті мотивація об'єднує в собі рушійні сили поведінки [2].

Відомі психологи та педагоги-дидакти М. Данилов, В. Ільїн, С. Максименко, О. Савченко, Ю. Шаров та інші, розглядаючи мотивацію як психологічну категорію, здебільшого досліджували мотивацію загалом, а також і окремі її елементи. Вивчалися й такі мотиваційні компоненти, як пізнавальний інтерес (В. Башарін, В. Лозова, Г. Щукіна), пізнавальна потреба (В. Ільїн, Г. Кирилова, Ю. Шаров), мотивація навчання і праці (О. Гребенюк), мотивація навчальної діяльності (О. Глазунов, О. Цветкова), мотивація в теорії і методиці навчання (О. Савченко, А. Усова та ін.).

Відповідь на запитання, що спонукає людину до діяльності, який мотив, заради чого вона її здійснює, є основою її адекватної інтерпретації. У найзагальнішому плані мотив – це те, що визначає, стимулює, спонукає людину до здійснення якоїсь дії, включену до діяльності, що визначається цим мотивом. В межах нашого дослідження мотивація навчальної діяльності розглядається як динамічний процес формування мотивів учіння, що включає створення готовності, прийняття навчального завдання, орієнтування в навчальному матеріалі, навчальні дії, спрямовані на перетворення навчального матеріалу і контроль своєї роботи. У цьому визначенні ми керувалися узагальненнями відомого педагога Ю. Бабанського, який відзначав, що мотиви учіння треба виховувати, розвивати, стимулювати і, що особливо важливе, треба учити школярів «самостимулювати» свої мотиви [1].

Спираючись на численні дослідження науковців та враховуючи досвід учителів-практиків, можемо узагальнити підходи щодо тих вимог, які висуваються до організації продуктивної навчально-пізнавальної діяльності учнів: об'єктом засвоєння повинні бути теоретичні поняття; процес засвоєння повинен протікати так, щоб перед дітьми розкривалися умови походження понять; результатом засвоєння має бути формування специфічної навчальної діяльності, яка має свою особливу структуру з такими компонентами, як навчальна ситуація, завдання, навчальні дії, дії контролю і оцінки. Дотримання всіх цих умов буде сприяти формуванню

позитивної мотивації до навчання, формуванню пізнавальних інтересів молодших школярів.

У формуванні позитивної мотивації до навчально-пізнавальної діяльності значну роль відіграють словесні підкріплення, оцінки, що характеризують навчальну діяльність учня. Дослідження, присвячені цьому питанню, говорять про те, що позитивна оцінка, заохочення чи осуд є впливами, мотивуючими навчальну діяльність. Усі дослідники доходять висновку, що цими діями слід користуватися дуже обережно, тонко, з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей, оскільки вони впливають не тільки на ситуативні мотиви навчальної діяльності, але при тривалому використанні формують також самооцінку учнів та низку інших характеристик особистості.

Негативне ставлення до навчання може бути викликане низкою причин. Це можуть бути суб'єктивні причини, пов'язані з особливостями самих школярів. Наприклад, відсутність навчальних, наукових, професійних інтересів, відсутність переконаності в необхідності широкого освіти, збіднені ідеали, переважання матеріальних потреб тощо.

Крім суб'єктивних причин, обумовлених особливостями школярів, можуть мати місце об'єктивні, пов'язані з діяльністю самого вчителя. Наприклад, навчальний матеріал, який використовується на уроці, не сприяє підтримці допитливості, пробудженню інтересу, не відповідає рівню розумового розвитку учнів; прийоми і методи роботи на уроці не відповідають пробудженню активності і самостійності дітей (одноманітні вправи на уроці, питання, розраховані тільки на запам'ятовування); обрані педагогом засоби спонукання викликають негативне ставлення до навчання в цілому (вчитель намагається спонукати учня загрозою, двійками тощо). Все це потрібно знати вчителю для того, щоб формування позитивної мотивації до навчальної діяльності було успішним.

Вища педагогічна освіта намагається швидко реагувати на запити сьогодення, а значить, має сформувати в майбутніх учителів початкових класів необхідні вміння щодо заохочення дітей до продуктивної навчально-пізнавальної діяльності. Так, на факультеті початкового навчання ХНПУ імені Г. С. Сковороди реалізується спецкурс «Мотивація навчальної діяльності молодших школярів», який надає студентам необхідні теоретичні знання про мотиви, мотивацію молодших школярів, створення у них стійких інтересів до навчально-пізнавальної діяльності та формує необхідні вміння, що дозволять на практиці дібрати оптимальні методи навчання, використати ефективні форми роботи, продіагностувати причини неуспішності учнів та усунути їх.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, аналіз науково-методичної літератури, дисертаційних досліджень, передового досвіду початкової школи переконливо доводить, що формування в молодших школярів позитивної мотивації до навчально-пізнавальної діяльності є одним з найважливіших завдань початкової ланки освіти. Сучасний учитель має бездоганно володіти цілим арсеналом компетенцій, які дадуть змогу врахувати особистісні запити кожного школяра, знайти оптимальні прийоми роботи, які б згуртували класний колектив, дозволили дітям працювати з охотою та творчо. Варто здійснювати цілеспрямовану підготовку майбутніх учителів до створення позитивної мотивації учнів початкової школи, оскільки саме в цей період закладається потяг до пізнавального пошуку та створюється основа для подальшого навчання упродовж життя.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в розробці методичних рекомендацій для сучасних учителів початкових класів щодо створення позитивної мотивації на уроці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабанский Ю. К. Методы стимулирования учебной деятельности школьника / Ю. К. Бабанский // Советская педагогика. – 1980. – № 3. – С. 99 – 106.
2. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Л. С. Выготский. – М.: Педагогика, 1996. – 534 с.
3. Леонтьев А. Н. Потребности и мотивы деятельности // Психология / Под ред. А. А. Смирнова, А. Н. Леонтьева, С. Л. Рубинштейна, Б. М. Теплова. – 2-е изд. – М. : Учпедгиз, 1962. – С. 362 – 383.
4. Лозова В. І. Цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів / В. І. Лозова. – Х. : ОВС, 2000. – 164 с.
5. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу. – 3-е изд. – СПб.: Питер, 2003. – 352 с.